

Språk – uttrykk for inntrykk

Matrix, 2010; 2, 132-156

Randi Sviland, Målfrid Råheim og Kari Martinsen

I dette essayet undersøkes Braatøys¹ tanker om språk i lys av Løgstrups² sansefilosofiske perspektiv på språket. Løgstrup arbeidet med distinksjoner, som er å sette en forskjell, dvs. å beskrive det forskjellige i det tilsynelatende like. Braatøy forsøkte i teori og praksis å overkomme fordommer som skiller ad det som hører sammen, som kropp og psyke, og å klargjøre dobbeltheter i språket som har sammenvevde betydninger, men som likevel må holdes fra hverandre. På hvert sitt vis påpekte begge begrensninger ved et definerende entydig språk og muligheter i det dagligdagse språkets nyanserikdom. I den kroppslig baserte behandlingen Braatøy beskrev får språket særlig betydning som tydning av inntrykk, sanselig forankret og rikt på et mangfold av betydninger.

Innledning

Å formidle seg selv gjennom ord er kanskje det menneskeligste av alt. Med ord betror vi oss, med ord kan vi trøste. Kroppslig omstilling forutsetter tillit og utløser fortrolighet. Den norske psykiateren Trygve Braatøy var opptatt av dette, da han og Aadel Bülow-Hansen³ utviklet norsk psykomotorisk fysioterapi⁴ (NPMF). Tradisjonelt hører samtalen til psykoterapi og kroppslig behandling til fysioterapi. En behandlingsform som tar mål av seg til å overskride skillet mellom kropp og psyke kan imidlertid bli selvmotsigende dersom kroppslige

*Randi Sviland, privatpraktiserende, spesialist i psykiatrisk/psykosomatisk fysioterapi MNFF, Cand. san. Stipendiat ved Seksjon for fysioterapivitenkskab. E-post: r-svi@online.no
Målfrid Råheim, fysioterapeut, dr. philos og førsteamanuensis ved Seksjon for fysioterapivitenkskab, Institutt for samfunnsmedisinske fag, Universitetet i Bergen
Kari Martinsen, sykepleier, magister i filosofi, dr. philos, professor ved Høgskolen i Harstad og Haraldsplass Diakonale Høgskole i Bergen*

og språklige uttrykk oppfattes og behandles som om de var atskilt. Hvis psykomotorisk fysioterapi forutsetter tillit og utløser fortrolighet, må vi kunne hevde at også fysioterapeuter trenger å delta i pasientens språklige bearbeiding av det som skjer i kroppen.

Forholdet mellom behandler og pasient er i søkelyset i psykomotorisk fysioterapi. Relasjonelle sider ved forståelse av kroppen og behandling av kroppslige lidelser beskrives etter hvert i refleksjon over praksis, men også i teori og forskning (Gretland 2007, Ianssen 1997, Thornquist 2003, Engelsrud 2006, Øien, Iversen & Stensland 2007). I psykomotorisk fysioterapi befinner behandlerrollen seg i et grenseland mellom tradisjonell fysioterapi og psykoterapi. Dette krever ekstra årvåkenhet for ordenes åpnende og lukkende kraft. Det innebærer også fare for at ordene kan ta over og dominere og overskygge kroppslig erfaring. I dette essayet ønsker vi å reflektere over språkets rolle og hvordan ordene kan bidra til å fremme den psykomotoriske omstillingsprosessen. Det gjør vi ved å løfte frem Braatøys tanker om språk, samt fortolke og videreføre disse gjennom Løgstrups fenomenologiske utlegning av språket. Vi utdyper et tema fra en tidligere studie av Sviland (2005), "Om å komme til seg selv gjennom sansning, bevegelse og forståelse". Der ble Braatøys tekster (Braatøy 1947, 1948 & 1952) analysert i lys av Løgstrups sansefilosofi. Dette er det tredje essayet som viderefører sentrale tema fra denne studien⁵. Vi arbeider også her ut fra den samme metodologiske inspirasjon og med de samme metodiske redskapene⁶. Essayet er delt inn i to tema: 1. *Å snakke ut i talens åpenhet* og 2. *Mangfold og nyanser i språklig uttrykk*. For hvert tema presenteres først Løgstrups utlegning, dernest Braatøys tenkning, før vår fortolkning eksplisitt kommer til uttrykk.

1. Å snakke ut i talens åpenhet

Løgstrup – språk som grunnvilkår

Når Løgstrup utla språk som grunnvilkår, tok han utgangspunkt i dagligdagens talte språk, til forskjell fra et formålsbestemt språk med definisjoner og kategoriseringer (Løgstrup 1976, 1984, 1983 & 1987). Med dagligdagens språk mente han ikke det gjengse klisjéspråket, men det språket vi bor i, og som formidler vår sanselige åpenhet til verden. Det er et språk ingen kan legge beslag på, det er alles og kan ikke eies av noen. Vi kan ikke komme bakom språket, det er alltid allerede der som en suveren makt vi er felt inn i, og som virker bak vår rygg. Løgstrup understreket at språk først og fremst er uttrykksutfoldelse, der stemte inntrykk kommer til uttrykk, men for å meddele oss

språklig er vi avhengig av kulturelle og historiske overleveringer. Her vil vi utdype hvordan Løgstrup så tale som suveren livsyttring, åpen og stemt i sansningen.

Språkets sanselige stemthet og talens åpenhet

Løgstrup fremhevet at vi forstår oss selv og verden i grunnleggende åpenhet, både i sansning og i språk. I sansningen er vi nådeløst avstandsløse til alt omkring oss. Verden gjør dypt inntrykk på oss, man "bevæges, og bevægelsen er full af udfoldet erkendelse" (Løgstrup 1987, s.114), skrev han. Løgstrup så sansenes stemhet som menneskers førbevisste/prereflekterte tilgang til alle verdensforhold og er derfor også forutsetning for menneskers emosjonelle liv. I hans tenkning er sansenes stemthet klangbunnen for alle våre følelser, stemninger og erindringer⁷. Sanselig fornemmes inntrykk i sin dobbelthet; det som beveger oss, og den bevegelse som foregår i oss. I sansningen er vi stemt, og av stemte inntrykk får vi noe på fornemmelsen. Inntrykk beveger oss til å uttrykke oss kroppslig og lydlig. Løgstrup mente at forbindelsen "til den stemte sansningen er fulstendig avgjørende for ordets betydning" (Jensen 2007, s. 78). Ordene er altså artikulasjon av inntrykk, i og med vår sanselige åpenhet i og til verden. Språket er stemt av inntrykk og uttrykker det som har beveget oss. Språklige uttrykk har dermed rot i sansningens grunnleggende åpenhet for verden, men gir også avstand til sansningen ved at tingene får navn. Distansen språket skaper gir mennesket rom til å oppleve seg selv som et atskilt *jeg* med avstand til verden. Følelseslivet har sansningens stemthet som førspråklig klangbunn, og stemninger, følelser og affekter inneholder erkjennelse som vil artikuleres og uttrykkes (Løgstrup 1983). Løgstrup siterte Lipps for å uttrykke språkets grunnleggende betydning: "At noget bliver bragt på sproget er den eneste mulighed til å få det til å vise seg" (Løgstrup 1987, s. 124).

Tydning

Det er ikke bare slik at vi tillegger sanseintrykk betydning. Verden vil oss noe. Inntrykk rommer forhold i verden og er til å stole på. Med det mente Løgstrup at mennesker bærer på betydningsfulle inntrykk fra faktiske situasjoner og hendelser. Umiddelbare sanseintrykk rommer erkjennelse om verden, men for å komme til erkjennelse må inntrykkene klargjøres. For å vinne innsikt må det vi fornemmet bli tydelig. Ordene oppstår i dialog med verden. De forløser betydning i stemte inntrykk, og det vi åpent har tatt inn kan komme til større klarhet. Med språket tydes da verden. Det innebærer å trekke seg litt tilbake fra

det opplevde, og lete med litt distanse etter treffende ord. Var det sånn eller sånn?

Følelemessige problemer kan være vanskelig å uttrykke. Løgstrup argumenterte for at dette ikke skyldes språkets begrensning. Dagligspråket gir rikelige muligheter til å uttrykke erfaringer nyansert slik at inntrykket kan klargjøres. Vår usikkerhet er imidlertid stor når det gjelder å tyde følelseslivet, mente han. Ord for følelsesreaksjoner er ikke ord for hva vi umiddelbart sanser, men ord for hvordan vi tyder dette.

Løgstrup skilte tydning fra logiske slutninger og fortolkning, som i større grad er subjektets ytelse. Vi lever analogt forut for refleksjon, og med det mente Løgstrup at vi umiddelbart kjenner igjen typiske universelle trekk som går igjen i lignende situasjoner. Det er for eksempel gjennom umiddelbar analog gjenkjennelse at vi har tillit til en persons sannferdighet eller ikke. "Tydningen er derfor heller ikke en intellektuel aktivitet, at forstå som en form for refleksjon. Den er en livs- og/eller eksistensfuldbyrdelse, der er at stole på..." skrev Løgstrup (1976a s. 73). Med andre ord beskriver tydning språkets forbindelse til våre sanselige erfaringer. Gjennom tydning kan vi få tilgang til det som har gjort inntrykk på oss og beveget oss slik at vi kan bli klar over oss selv og verden. Det er tydningen som gjør det mulig for oss å uttrykke og utveksle sanselige erfaringer språklig i refleksjon og samtaler. Tydning er derfor forutsetning for og forut for det som av noen kalles den diskursive refleksjonen.

Tale – suveren livsytring

Livet er slik at det bærende har forrang, mente Løgstrup. Tillit er forut for mistillit. Det er når tillit krenkes at mistillit oppstår. Livet bæres og holdes oppe av en rekke grunnleggende livsfenomen som virker bak vår rygg. De hører ikke det enkelte individ til, men er gitt ved selve livet og hører menneskets natur til og danner menneskenes grunnleggende livsvilkår. Tillit er eksempel på dette, men også barmhjertighet, medfølelse, håp og talens åpenhet er livsytringer vi ikke kan være foruten. Livet blir vanskelig hvis vi må leve uten slike fenomen som Løgstrup kalte suverene livsytringer. Om de krenkes eller gis lite rom, går noe i livet i stykker. Uten barmhjertighet, håp, medfølelse eller tillit er livet vanskelig å leve. Slike livsytringer er suverene i den forstand at de ikke kan brukes til noe annet enn å være det de er. De kan fullbyrdes gjennom handlinger, slik barmhjertighet kan fullbyrdes gjennom en barmhjertig handling. Derksom vi skulle bruke barmhjertighet for å oppnå noe, ha en baktanke med den, da er den ikke lenger barmhjertighet, den blir noe annet. Suverene livsytringer kan ødelegges slik vi kan ødelegge tilliten mellom oss. Men tillit kan ikke bru-

kes til å være noe annet enn tillit, ei heller talens åpenhet. Brukes tale med baktanke, er det ikke lenger talens åpenhet det dreier seg om, men kan for eksempel få preg av overtalelse, lureri eller ren manipulasjon.

Løgstrup beskrev på fenomenologisk vis hvordan normer og etikk vokser ut av livsytringer. På elementært vis er livsytringene etiske i seg selv, uten at vi tenker på det. Spontant er de drivkrefter i våre handlinger, uten at vi planlegger, velger eller tenker over det. Derfor kaller også Løgstrup disse fenomenene til tider for spontane livsytringer (Løgstrup 1956, Christoffersen 2000). Vi verken velger, planlegger eller tenker over slike livsytringer. De får sitt innhold av situasjoner og vårt forhold til andre. De åpner oss for verden og i dem er mennesket – uten videre – seg selv. Ifølge Løgstrup behøver ikke mennesket å reflektere “på den oppgave at blive sig selv, det har bare at realisere sig i den suveræne livsytring, så sørger livsytringen – ikke refleksjonen – for at mennesket er sig selv” (Løgstrup 1968, s.104).

Talens åpenhet hører menneskelivet til som spontant grunnfenomen på linje med tillit, barmhjertighet og håp. I åpen tale som suveren livsytring er mennesket seg selv, og i Løgstrups tenkning er talens åpenhet basert på gjensidighet. Vi meddeler oss spontant og ureservert til en annen, og den andre på sin side stoler på det som blir sagt. Det innebærer en sannferdig holdning hos den som taler og tillit til talerens åpenhet hos tilhøreren. Vi blir hverandres tillit verdig i gjensidig sårbar utleverthet. Martinsen (2007, s. 317) sier det slik: “Den ene henvender seg i tillit og oppriktighet til den andre og gir seg da samtidig inn under den andres tillit og oppriktighet”. Vi må holde oss tilbake for ikke å meddele oss spontant. Det er en anstrengelse for oss å undertrykke åpenhet, derfor vil vi ofte ha talt ut før vi rekker å tenke over om vi ønsker å si det vi har sagt. Vi overmannes av talens flukt og fart, skrev Løgstrup. Det naturlige er å tale ut, selv om en kan sette seg imot det.

Talens åpenhet og respekt for det urørlige

I *Den etiske fordring* viser Løgstrup (1956) hvordan ensomhet er to forskjellige fenomen. Sosial ensomhet lukker mennesket inne i seg selv. Ensomheten i erkjennelsen, på den andre siden, er en livsbetingelse vi må verne om for å anerkjenne at det alltid vil være noe fremmed, selv i det vi er fortrolig med. Et menneskes følelser kan ikke føles av et annet menneske. Alt levende liv er sårbart og har krav på en grense som ikke skal overskrides og som appellerer til vernende varsomhet. Respekt for det urørlige tar vare på at vi ikke invaderer hverandres tanker og følelser. Ved å anerkjenne det fremmede kan vi innstille oss åpent og undrende til den andre. Det fremmede er dermed en drivkraft i

relasjonen mellom oss som gjør menneskelige møter og samtaler mulig. Dette utvikler Løgstrup senere til det han kaller urørlighetssonen (Martinsen 2005a).

Selv om respekt for urørlighetssonen er fundamental i menneskelige relasjoner, er vi samtidig avhengig av at talens åpenhet hindrer det fremmede og urørlige i å stenge oss inne i isolasjon. Det er et særtrekk ved Løgstrups tenkning at han ser mange fenomen i lys av motsetninger, både forenende og atskillende. Atskillende motsetninger utelukker hverandre, mens forenende motsetninger spiller sammen i gjensidig avhengig dynamikk. Forenende motsetninger gir "liv til livet", ved at grunnleggende fenomen holdes "i sjakk", så ikke tilværelsen stivner i forenklinger (Løgstrup 1983a)⁸. Som forenende motsetning er talens åpenhet avhengig av respekt for urørlighetssonen så ikke åpenhet blir pinlig blottleggelse eller tankeløst, taktløst slarv eller krenkelse. Respekt for urørlighetssonen bidrar til å beskytte oss så vi holder oss til saken. Tilsvarende er urørlighetssonen avhengig av talens åpenhet for ikke å føre til tillukket innestengthet.

Følger vi Løgstrup vil vi i enhver samtale bevege oss i spenningsfeltet mellom samtalens åpenhet og det andre menneskets urørlighet. Han utlegger dette som et allmennmenneskelig fenomen. Den danske psykologen Jette Fog (2004) tenker med Løgstrup når hun fremhever at ferdighetene i de profesjonelle samtaler er raffinerte og trente utgaver av allmennmenneskelige kapasiteter og grunnleggende sett av samme karakter. I en profesjonell sammenheng vil imidlertid den etiske dimensjonen være skjerpet, på ulike vis og med særlige utfordringer i ulike profesjonelle sammenhenger. Det følger særlige utfordringer med samtaler der tema er "... personens måder at forholde sig til sig selv og sin livsverden på..." (Fog, 2004 s. 225). I spenningen mellom det urørlige og åpenhet er det den andres autonomi som er på spill. Det er ikke først og fremst den profesjonelle samtalen som er Løgstrups anliggende. Men han er oppmerksom på at dette samspillet innebærer særlige utfordringer i behandling av sinnslidelser fordi dette er tilstander der pasienters motiv inngår i saken, da er det holdningen til pasienten som må ivareta saklighet. Uten faglig viten, omtanke og innsikt, "forvandles hjælpsomheden til dens karikatur," (1983a s. 168) skrev Løgstrup. Ønsket om å hjelpe kan gjøre vondt verre hvis man ikke kan faget, men også hvis faglig kunnskap ikke forbindes med vilje til å hjelpe den andre.

Fog (2004) viser til at en pasient som frivillig søker terapeutisk hjelp for sin lidelse midlertidig legger ansvaret for urørlighetssonen i terapeutens hender. Løgstrup beskriver en form for maktutøvelse der den ene kan frarøve den andre sitt spillerom ved å beskrive det den andre ønsker å holde skjult. I følge

Fog kan det psykoterapeutiske poenget nettopp være dette som i allmenn samtale ville være maktutøvelse og som i Løgstrups beskrivelse er "at kalde en spirende sindsrørelse hos den anden part ved navn, et håb eller en frygt, som han eller hun for enhver pris ønsker å holde skjult" (Løgstrup 1983 s.12-13, i Fog 2004, s. 226). Det er den terapeutiske kontrakten som gjør at pasienten aksepterer terapeutens måte å oppføre seg på, og ikke opplever dette som det rene overgrep.

Den utfordringen som en behandler står overfor i spenningen mellom det urørlige og det åpne er med andre ord avhengig av hvilken kontrakt det implisitt eller mer eller mindre eksplisitt er mellom pasient og behandler, men også det saklige forhold som ligger til grunn for behandlingsrelasjonen. Behandling som berører personens måter å forholde seg til seg selv og sin livsverden på fordrer at den som skal være behandler arbeider med sin egen selvforståelse. Evnen til å forstå den andre er forbundet med en holdning som ivaretar balanse mellom talens åpenhet og respekt for det sårbare i urørlighetssonen slik at pasienten får spillerom.

En faglig holdning vil i Løgstrups tenkning være knyttet til hvordan vi forholder oss til normer eller det vi kunne kalle fagkunnskap. Skjønnnet settes ut av funksjon når vi mister avstanden til normene slik at de blir til doktriner. Med distanse til normen blir det rom for tanker og refleksjon. I dette rommet beveger skjønnet seg. I et behandlingsrom der tillit gjør det mulig å utlevere seg uten å settes fast av objektiv kunnskap, og der respekten for det fremmede får være drivkraft og næring i relasjonen, kan pasienter utvikle forståelse for seg selv gjennom selvobjektivering. Skal skjønnet virke må det være rom for innvendinger, undring og erkjennelse, ifølge Løgstrup. Sikkerhet gjennom å legge beslag på normer, levner ikke rom for tvil eller usikkerhet. Derfor krever skjønnet både distanse og tid (Martinsen 2005).

Kretsende tankefølelser

Våre handlinger styres ikke bare av dynamiske og suverene livsytringer. I avmakt kan vi bore oss ned i innesluttethetens bevegelser i det Løgstrup kalte "kretsende tankefølelser". De kan få oss til å kretse om oss selv, så vi fanger oss selv i følelser som fornærmelse, sjalusi og misunnelse. Altoppslukende kan de suge vår oppmerksomhet til seg, så vi ikke klarer å tenke på noe annet. "Holdt i jegets snor, under dets pisk, går tankene rundt og rundt i jegets egen manége" (Løgstrup 1968, s. 102). Vi kan altså låses fast og lukkes inne så vi sirkler omkring i oss selv. Da ser den forurettete bare forurettelse omkring seg, misunnelse finner hele tiden næring til seg selv, og sjalusi får oss til å finne nye tegn

på svik og bedrag. Når mennesker beherskes av tvungne og kretsende tanker og følelser, blir de styrt av situasjonen. Handlinger utløst av slike fenomener er reaktive, mente Løgstrup. Ved å la suverene livsytringer få større spillerom, kan imidlertid både tillit og talens åpenhet bidra til at vi i større grad kan forholde oss til det som faktisk skjer.

Braatøy – om språk som uttrykk for kroppslig erfaring.

Braatøys tanker om språk er primært knyttet til en klinisk forståelse av nervøse lidelser og samtalens betydning i behandling av pasienter. Han tok allikevel utgangspunkt i det grunnleggende menneskelige ved at vi formidler oss kroppslig og språklig, og at kropp og språk preges av omgivelsene. Vi tar opp i oss andre menneskers uttrykksmåter, og gjør dem til våre egne. Prinsipielt mente Braatøy at det ikke er forskjell på virkningen av inntrykk fra ord og andre sanseintrykk. Ord og sanseintrykk utløser reaksjoner og preger språk, kroppsholdning og innstilling i et individ. Han belyste den muskulære siden ved affekt-regulering som dynamikken mellom holdning og bevegelse⁹, og mente at nervøse lidelser kan utvikles når krenkelser av ulik art fører til forskyvning i denne reguleringsmekanismen. Muskulære konflikter kan da låse individet fast, hemme livsutfoldelse og føre til sykdom. Krenkelser formidles og oppfattes gjennom sanseintrykk og ord, og ord og sanseintrykk utløser affektive reaksjoner. Ved å påvirke pasientens pust og muskelspenning og å kombinere det med “psykoanalytisk innstilt tyding av innfall og lignende” (Braatøy 1947, s 643), forsøkte Braatøy å frigjøre fastlåste konflikter så pasienten kunne slippe seg mer umiddelbart til. Det innebar ofte også å tydeliggjøre en iakttagende og distanserende holdning til tilværelsen for pasienten.

Braatøy var inspirert av Freud, som sammen med Breuer hadde oppdaget at man ved å følge pasientens språk i ærbødig interessert samtale kunne få opplysninger som kunne være med å forklare legemlig sykdom. Følelsesreaksjoner og ord, så vel som kroppslige symptomer, kan forstås som svar på oppdragelse og skjellsettende hendelser. Dette mente Braatøy var av betydning for pasientbehandling langt utover psykoanalysens virkefelt. En omhyggelig sykehistorie, den “freudske novelle”, som Braatøy (1947, s. 313) kalte den, kan være mer egnet til å forstå nervøse lidelser enn en sammenfatning av symptomer i en “anatomisk” diagnose. En detaljert biografisk fremstilling kan synliggjøre konfliktsituasjoner pasienten har gjennomlevd, og tydeliggjøre dobbeltmening som arresterer og fragmenterer affektene.

Ord som nyanserte opplysninger om organismens tilstand

I behandling av nervøse sinn er ordenes betydning "nyanserte og differensierte ytringer av en organisme som er skadet nettopp i sine differensierte tilpassningsmekanismer," skrev Braatøy (1979, s. 462). Dette kommer til uttrykk gjennom hvordan pasienten forteller sin historie. Derfor må terapeuten se, høre og fornemme det som beveger seg i pasienten. Å la pasientene snakke fritt er ikke en metode Freud hadde konstruert ut fra teoretisk begrunnelse. Freud hadde selv beklaget denne litterære formen som han så på som uvitenskapelige, men han argumenterte imidlertid med at den var en naturlig følge av tilstandene han behandlet. Braatøy sluttet at metoden meldte seg umiddelbart, og var begrunnet i sakens natur. For Braatøy lå grunnlaget for å forstå nervøse sinn og psykosomatiske tilstander i det han betegnet som dagliglivets psykologi, der dagligspråket hører hjemme.

Språk er mer enn felles symboler i et språksamfunn, skrev Braatøy. Han la vekt på den tette forbindelsen språkutvikling har til legemlig utvikling. Vi blir bevisst oss selv gjennom sanseintrykk, slik som når en blir oppmerksom på hånda si ved å se eller kjenne den. På tilsvarende måte mente Braatøy at vi blir bevisst utallige nyanserte reaksjonsmåter i menneskeorganismen ved hjelp av ord og språklige symboler. En persons reaksjoner er imidlertid knyttet til et individs spesielle erfaring, og har derfor ikke helt den samme betydning for andre. Ord kan derfor formidle nyanserte opplysninger om individets komplekse livssituasjon og dets sanse- og bevegelseserfaring. Som Braatøy skrev, er bevissthet "for det meste tilslippt mellom mennesker og derved knyttet til ord" (1947, s. 503) og bevisst tenkning forutsetter derfor språkutvikling. Med språket kan vi nyansere, presisere erfaringene, og bli dem bevisst. I hvilken grad vi blir bevisst oss selv og situasjonene vi deltar i vil imidlertid være avhengig av hvor nyansert og presist vi finner uttrykk for det vi erfarer (Braatøy 1947, s. 500).

Tilbakeholdelse

I Braatøys perspektiv er språk og tenkning kroppslig forankret, og kan ikke knyttes til hjernens funksjon alene. Mennesket tenker med hele kroppen, hevdet han, og å tenke er å tale uten lyd. Derfor mente han at tanke også handler om bevegelse¹⁰. Forbindelsen mellom forestillinger og bevegelse er så nær at vi tenker med musklene, og erindring er forbundet med å være beveget. Omvendt kan tilbakeholdelse dempe bevegelsen slik at erindringen blir ufullstendig. Når holdningsmuskulatur bremser uttrykket, oppstår en reservert holdning. Sosial tilpassning krever tilbakeholdelse der umiddelbare uttrykk spiller

sammen med det sosialt dresserte. Det er allikevel ikke naturlig for et menneske å meddele seg med en reservert holdning, mente Braatøy. Tale er en språklig umiddelbar uttrykksform, som det er en anstrengelse å kontrollere eller undertrykke.

Vi kan bli bevisst oss selv ved å sette ord på motstridende reaksjoner i organismen, skrev Braatøy. Selv om en ikke kjenner den muskulære spenningen, kan en ofte høre en form for indre dialog mellom “ondt” og “godt”. Det vi kaller “samvittighetens stemme” mente Braatøy var gjenklang fra en stemme “som opprinnelig var hørbar!” (Braatøy 1947, s. 498). Uten språk blir ikke slike motsetninger bevisste. Da kan de heller ikke nås ved direkte språklig henvendelse. Frie innfall, som Braatøy knyttet til psykoanalysens frie assosiasjoner, har sine begrensninger. For at knuten skal løses må den konflikten som er bundet i reaksjonsmønsteret utløses. Man kan gå utenom språket gjennom å løse opp den legemlige spenningen direkte med kroppslige innfallsvinkler. Ofte er en varig løsning imidlertid avhengig av at motstridende reaksjonsmønstre også blir bevisst artikulert i ord, slik Braatøy så det. Med ord skapes økt nyanserikdom i den komplekse i erindringsprosessene det her dreier seg om.

Å være på talefot

Spontan “utløsning av affekter i dagliglivet er knyttet til den sosialiserte form for respirasjonsutladning. Man letter sitt bryst ved å tale ut.” (Braatøy 1947, s.382). Så enkelt er det ikke for den som av ulike grunner er preget av tilbakeholdelse. Holdningsmuskulaturens grep om personens impulsivitet kan være så fastlåst og situasjonsbetinget at det er nødvendig å følge pasientens særegne uttryksmåte. Dette for å bli kjent med ordenes spesifikke betydning for å få innblikk i individets spesielle erfaringer, skrev Braatøy. Ved “å finne ut vedkommendes individuelle, personlige, private snakkemåte for derigjennom å forstå ham” kan vi uttrykke oss slik at pasienten blir mottagelig for behandling (Braatøy 1947, s. 484). Vi må altså lytte til det pasientene sier, hvordan og når de sier det, for å bli kjent med menneskeorganismens tilstand, og tilstandene så Braatøy som reaksjoner utviklet på grunnlag av tidligere sterke negativt ladede inntrykk.

“Opprinnelig er ord og bevegelse ett,” mente Braatøy (1948, s.50). Derfor går også fortregning av ord sammen med forkrampning av bevegelser og hemning av pust. Når erindring om inntrykk holdes “i sjakk” i en muskulær konflikt, må ordene bevege pasienten for å virke frigjørende. Braatøy provoserte det følelsesmessige spennet ved å påvirke bevegelse og holdning, og å gjøre konflikten tydelig for pasienten. Atmosfæren i behandlingsforholdet “er foru-

tsetningen for, at den psykoanalytiske tydningen skal bli noe annet enn en vanlig didaktisk forklaring eller en moralsk tilrettevisning" (Braatøy 1947 s. 351). En behandler må skape en situasjon der pasienten føler seg trygg. Skal en lykkes i dette, kreves det varhet for pasientens ømfintlighet og sårbarhet. Del-takende må en behandler, ifølge Braatøy, la seg svinge med, og følge den andres pust og stil. Det krever "animalsk ømfintlighet" å skape rom for pasien-tens utfoldelse, avspenning og omstilling. Vi må snuse, føle, lytte og se det som varsler at vi er på talefot med pasienten (Braatøy 1952, s. 186). Det kan bringe frigjørende erkjennelse, og bidra til at pasienten får hånd i hanke, eller grep om seg selv.

Braatøy i lys av Løgstrup: Språk som tydning i kroppslig behandling

Løgstrup utla språk som grunnvilkår, mens Braatøy beskrev språk med basis i behandling av pasienter. De to beveger seg på hvert sitt nivå. Braatøy beskrev sykdomstilstander der vanskelige livsvilkår hadde rammet pasienten. I lys av Løgstrup kan språk som grunnvilkår bidra til å forstå hvordan språkfunksjon inngår både i utvikling og behandling av disse tilstandene.

Løgstrup utla dagligdagens tale som grunnleggende åpen, gjensidig og for-trolig. Braatøy hadde den profesjonelle formålsbestemte terapisaamtalen som utgangspunkt, med samtale som en metode for å skape endring i pasienten. Det er en asymmetrisk samtale der ansvar, makt og åpenhet er ensidig. Be-handlerens egne betroelser har ingen plass i dette forholdet. I motsetning til talens åpenhet som suveren livsytring inngår den terapeutiske samtalen i en formålsbestemt sammenheng, den skal brukes til noe bestemt. Spørsmålet er om talens åpenhet allikevel er en grunnforutsetning for at terapisaamtale kan bidra til endring i pasientens tilstand og økte selvforståelse.

Løgstrup knyttet språket til menneskets åpenhet til verden gjennom sans-ningen, som førrefleksiv uttrykksutfoldelse. Braatøy understreket språkutvik-lingens legemlige forankring. For ham var personlig språkuttrykk kilde til å forstå pasientens erfaringer og livsvilkår. Ordene oppstår gjennom sanseinn-trykk som beveger oss, og ord og bevegelse så Braatøy som gjensidige fenomen. "Før ord og setning var sang. Før sang var bevegelse, dans. Før aktiv beve-gelse var vugging og sveving" (Braatøy 1952, s. 76). Språket hviler med andre ord også hos Braatøy i førspråklige erfaringer, og bevisst tenkning og selvbevis-sthet ses som avhengig av språkutvikling. Når vi fortolker Braatøy med Løg-strup, fremheves verdens sanselige tilstedeværelse i språket. Som uttrykk for sanseinntrykk som beveger, uttrykker språket menneskets livserfaringer i san-selig åpenhet og legemlig bevegelighet.

Skal vi forstå sanseintrykk må det klargjøres. Når vi med språkets hjelp blir klar over det som har gjort inntrykk, er vi like åpne til verden i tydningen som i sansningen, mente Løgstrup. Han knyttet tydningen til eksistensfullbyrdelse, mens fortolkning hører til refleksjon. Når Braatøy også brukte tydning og ikke tolkning, fremheves det kroppslige og sanselige i hans måte å forstå pasientenes tilstander. Gjennom å få pasienten til å kjenne sine egne reaksjoner, og ved å se, lytte og føle i åpent sanselig nærvær, arbeidet han for å forstå pasientens erfaringer og å hjelpe pasientens tyding av seg selv. Fortolkning av pasientens historie var ikke tilstrekkelig. Løgstrups distinksjon mellom tydning og fortolkning kan her bidra til å fremme Braatøys poeng når han kritiserte Freud for verken å se eller ta i pasienten. Ordene alene gir ikke innsikt i pasientens tilstand. Det er i lys av hele uttrykket at fortellingen gjorde pasientens situasjon begripelig. Det er måten fortellingen blir fortalt på, i spenning, pust, tone, holdning og geberder at vi kan komme på sporet av det som har satt personen fast i en konflikt.

Å tyde inntrykk forutsetter at en person er beveget av noe, i følge Løgstrup. Vi kan si at dette utgjør en grunnleggende forutsetning for det Braatøy hadde observert hos sine pasienter. De hadde bremset inntrykkets bevegelse, særlig gjennom pustens bevegelse. Ved å påvirke muskulær tilbakeholdelse kunne det åpne for at bevegelse fikk slippe friere til. Med det utløses ofte erindringer, fornemmelser, stemninger, følelser og kanskje drømmer. Vi kunne si at inntrykket igjen får bevege personen. Når kroppslig sinnsbevegelse og erindring blir sammenhengende eller kongruente med hverandre, kan det bidra til å klargjøre det som en gang gjorde inntrykk. Med tid og rom til å uttrykke seg i ord og kroppslige reaksjoner, mente Braatøy at pasienten sammen med terapeuten fikk mulighet til å forstå, med ord, det som hadde gjort inntrykk. Slik tydning kunne hjelpe pasienten til å bli begripelig for seg selv. Løgstrup synliggjorde at overgang fra sanseintrykk til forståelse og innsikt krever tydning. Han mente at dagligspråket ikke har begrensninger som gjør denne prosessen vanskelig. Det er selve tydningen av følelsesmessige problemer og reaksjoner som er vanskelig. Braatøys viste hvordan muskulær spenning kompliserer tydning og at kroppslig omstilling kan bidra til at følelsesliv og kroppslige erfaringer lar seg tyde.

Talens åpenhet er ifølge Løgstrup suveren livsytring. Det krever tilbakeholdelse for ikke å tale ut. På sin side så Braatøy det å snakke åpent og fritt som noe grunnleggende menneskelig som det krever muskulær anstrengelse for å holde tilbake. Hvis tilbakeholdelse av reaksjoner fra tidligere sterke hendelser låses fast i muskulær konflikt, kan det hemme individets sosiale tilpasning.

Ulike situasjoner kan utløse gamle reaksjoner som kan være inadekvate i de nye situasjonene. Braatøy så dette som sentrale fenomen ved nervøse lidelser og kalte det baklåsfenomen. Slike tilstander kan se ut til å ha noe til felles med det Løgstrup kalte selvkretsene tankefølelser. Slik Braatøy beskrev nervøse tilstander, er innesluttethetens bevegelser låst fast i muskulære konflikter, noe Løgstrup ikke tok i betraktning. Kanskje er disse tilstandene mer fastlåst enn hva selvkretsene tankefølelser er? Braatøy arbeidet terapeutisk med å løse opp for tilbakeholdelsen med muskulære grep og samtale. Han mente at forestilling og bevegelse er så intimt sammenknyttet at det innbyrdes forhold kunne snus rundt. Det innebærer at når bevegelse bindes, bindes også forestillinger, og når forestillinger blir fastlåste, er også bevegelse bundet av muskulær spenning. Tilsvarende kan behandling gjennom ord utløse bevegelse og affekt, og behandling gjennom muskulær omstilling kan utløse affekter og ord og endrede forestillinger (Braatøy, 1947). Hva som må være først og sist var ikke et teoretisk spørsmål for Braatøy, men først og fremst et spørsmål om hva den enkelte pasient til enhver tid hadde bruk for.

Braatøy hevdet at muskulær omstilling bidro til åpenhet og umiddelbarhet i tale og kroppslige uttrykk. Kanskje kan en si at dette gir suveren livsyttring større rom? Å slippe seg til i tillit, pust og åpen tale kan bidra til å snu tilbakeholdelsens og selvkretsingens bevegelse, så det som virker "bak vår rygg" kan få større spillerom, og det som en gang krenket får styre mindre. Å snu uhen-siktsmessige og fastlåste bevegelsesmønstre kan også forstås som muskulær holdningsomstilling. I kampen for ikke å falle, setter mange store krefter til, ryggen rettes opp, kroppen stivner og pusten låses. Psykomotorisk fysioterapi innebærer omstilling til en holdning som spiller sammen med tyngdekraften slik at muskulært arbeid ikke går på bekostning av bevegelighet og pust, og der beina bærer og ryggen er fri til å beveges av pust og inntrykk- og uttrykksutfoldelse.

Tilbakeholdenhet som hindrer oss i å krenke andres urørlighetszone står, ifølge Løgstrup, i forenende motsetning til talens åpenhet. Selv om evnen til å balansere mellom åpenhet og respekt for det sårbare kan kreve behandlerens tilbakeholdelse av følelsesmessige reaksjoner, krever terapeutisk tilbakeholdenhet først og fremst en åpen saklig holdning til pasienten. Slik tilbakeholdenhet demper ikke sanseintrykk. Tvert imot dreier det seg om å sanse med hele seg i åpenhet. Braatøy mente at det krever "animalisk ømfintlighet" for å fornemme om vi er på talefot med pasienten. En profesjonell holdning krever faglig kunnskap og vilje til å hjelpe, men ikke minst evne til åpen sanselig tilstedeværelse.

Løgstrup viser til det gjensidige i talens åpenhet. Å utlevere seg selv fordrer at den andre tar imot på en slik måte at man ikke blottstiller seg. Braatøy understreket at den som behandler må være villig til å følge pasientens språk, for at pasienten skal kunne snakke fritt. Det krever også ærbødighet for pasienten som menneske og vilje til å besvare følelser. Det Braatøy kalte ærbødighet kan vi med Løgstrup forstå som respekt for det urørlige og ukjente, og at dette er en forutsetning for at pasienten skal kunne snakke uforbeholdent i talens åpenhet. Når pasientens muskulære tilbakeholdelse er en hovedsak i behandlingen, er det også en særlig etisk fordring å være årvåken og vår i sanselig åpenhet til det som er den siste skanse. Terapisituasjonen er som nevnt usymmetrisk, behandlerens holdning vil være bestemmende for om pasienten kan henvende seg i tillit til å bli tatt imot. På den måten kan en hevde at talens åpenhet som suveren livsyttring er forutsetning for en god behandlingsatmosfære.

2. Mangfold og nyanser i språklig uttrykk

Løgstrup om språkskatten

Løgstrup skilte mellom formålsbestemt språk og naturlig dagligdags språk. Deres evne til presisjon er diametralt motsatte. Det formålsbestemte språket presiserer ved å avgrense, kategorisere, definere og forhåndsbestemme ordenes betydning, og med det gjøre språket entydig, særlig brukes dette i vitenskapelig sammenheng. Uttrykksutfoldelse i dagligspråket gir derimot nyansert tilgang til tilværelsen og verden gjennom det Løgstrup kalte vidde og pregnans. Ordnes betydning hviler i sansningen og er meningsbærende, altså pregnant, slik vi har vist i essayets første del. Samtidig står språket i forhold til kulturelle strukturer, normer og konvensjoner. Derfor kan vi uttrykke uoversiktlige erkjennelser, innsikter, drømmer og opplevelser, med oversiktelige normer og konvensjoner. Vi skal videre se hvordan dagligspråket kan formidle sanselig åpenhet i formingen av inntrykket når det uttrykkes, og går da nærmere inn på det Løgstrup legger i språkets vidde.

Dagligspråket er ikke entydig og legger derfor ikke bånd på vår sansning og erfaring, derfor kan vi uttrykke vår sammensatte tilværelse og verdens mangfoldighet med det. Ifølge Løgstrup er språket en skatt vi kan øse av. I språkskatten er ordenes mange betydninger oppbevart i sin potensielle flertydighet. Flertydigheten gjør at et ord kan brukes i mange sammenhenger, og kun gjennom sammenhengen det står i blir ordet entydig. "Entydig bliver ordet først af den kontekst, der tager dets betydning i sin tjeneste og fuldbyrder den på dens

– kontekstens – maner” (Løgstrup 1976, s.29-30). Dagligspråket drar veksler på språkskatten, derfor er det bedre egnet til å presisere og nyansere våre opplevelser og erfaringer enn det formålsbestemte språket. Det er dagligspråkets flertydighet som gjør at vanskelige følelsesmessige fenomen lar seg tyde og beskrive (Løgstrup, 1976). Av Lipps lærte Løgstrup kunsten å skjelne, det vil si å arbeide med distinksjoner, en arbeidsmåte som nettopp betjener seg av språkskatten. Med dette menes at “nært beslægtede begreper, der oftest brukes i flæng, uden at der gøres forskel på dem, sondres fra hindanden. Først i sådan sondring vindes prægnant forståelse av dem.” (Løgstrup 1987, s.124).

Det uttrykksfulle språket

Løgstrup fremhevet at språket har dobbelt natur; det er ekspressivt før det er semantisk. Uten lyd, tone og rytme ville det ikke være tale. Menneskene uttrykker seg med lyd som har klang og tone som stemmer sinnet. Det sansbare og legemlige ved språket er fullt av uttrykkskraft, der vekslende styrke og rytme gir mening til talen, og åndedrettet er uløselig forbundet med rytme og talens innhold. Språk springer ut av trang til å uttrykke seg. Det oppstår av fenomener som ennå ikke er språk, som åndedrett, stønn, sukk og skrik, men også legemlig holdning, miner og geberder (Martinsen 2005). Språkets lydlig-legemlige skikkelse bærer mening, og gir tanken bestand, skrev Løgstrup. Det uttrykker intensjon, følelser og vilje, og gir umiddelbart mer entydighet enn ordet.

Språket er altså først ekspressivt. Åndedrettsgestus som et sukk er “primært rent ekspressivt uten meddelelsesbehov” (Løgstrup 1976, s. 16), men når den som sukker er sammen med en annen, begynner sukket å tale. Situasjonen gjør at uttrykket blir forståelig. Når ekspressive fenomener uttrykkes semantisk dannes språket, og da kommer ordets henvisende betydning til. Overgangen fra ekspressiv til symbolsk funksjon er uproblematisk og skjer av seg selv, mente Løgstrup. Den som uttrykker seg rommer allerede verden og menneskene vedkommende er omgitt av. Den semantiske funksjon blir til gjennom at individet gir uttrykk for dets inntrykk. Uttrykksimpulsen kommer fra inntrykkskraften, mente Løgstrup.

Ordets betydningsvifte

Vi vet hva en vei eller sti er fordi vi kan gå, og vi vet hva et værelse er fordi vi kan bo. Løgstrup refererte Lipps som skrev at det er i “vor omgang med tingene, at vi forstår dem, og at det sker på mangfoldigste vis” (1976, s.107). Ord er verken tegn eller bilder, og deler ikke fenomener inn. De oppstår gjennom ta-

len, tjener dens mening og rommer umiddelbar anskuelseskraft. Et ord har et sikte som går på tvers av forskjellige områder, derfor har ikke ordbetydning omfang og grenser, men ubegrenset vidde. Vi er fortrolig med flere fenomen som gir mening til det enkelte ord. Derfor har et ord en vifte av motsetninger som gir det innholdsfylde. Mening kan bevege seg mellom de ulike motsetningene, men også i forholdet til den enkelte menings egen motsetning.

Omstendighetene ved situasjoner kommer til orde i talen. Ord har ikke situasjonsløs betydning. Underforstått bærer situasjonen samtalen og gir talen mening i det skjulte. Meningen med talen er like mangfoldig og skiftende som situasjonen, og er like kompleks som vår tilværelse. Ordenes omfangsrike betydning gjør det mulig å presisere og nyansere ved å sette sammen lag av fortrolighet, og perspektivrikdom uttrykkes ved at ordbetydningene overlapper hverandre. Når formålsbestemt språk skaper entydighet, skilles ett fortrolighetslag ut ved å definere grenser og omfang. Da kan vi bare bevege oss innenfor dette angitte laget. Alt annet vil ligge utenfor, men da klapper viften av motsetninger sammen. Det er betydningsviften som gjør dagligspråket så rikt og egnet for vår uttrykksutfoldelse og erkjennelse. Det er ingen grenser for de betydninger og meninger vi kan gi uttrykk for, gitt at vi ikke låser språket fast. Vi må vare oss, sa Løgstrup, for å måle det naturlige språket med det vitenskapelige språks målestokk. Da vil naturlig språk forstås som vagt og ikke pregnant, og ubestemt i stedet for vidt.

Det innfallsrike språket

Når inntrykk artikuleres kan det språklige uttrykket melde seg som innfall ved at ord og vendinger innfinner seg av seg selv. Løgstrup mente at innfallet hører til språket vi bor i, ikke personen som får innfallet. Formålet derimot, altså det vi bruker innfallet til, er individets. Det kreves både vilje og konsentrasjon fra personens side for å få det adekvate uttrykket til å melde seg. I tenkning og argumentasjon artikuleres innsikt ved å ordne og avgrense og sette inntrykk i sammenheng (Jensen 2007).

Skjønnetts innfallsrike språk tar vare på åpenheten, og formidler både det personlige og det saklige sammenflettet. Forankret i sanselighet peker språket utover det samfunnsskapte, allikevel er vi alltid henvist til å gå veien om det samfunnsskapte. Innfallets språk er bevegelig, kreativt og opplysende. Det gir oss frihet og rom til å undre oss og å reise spørsmål til det som er uklart og gåtefullt. Kreativiteten i språket er utslag av innfallet som spontan ytring. Betydningsvidden gir variasjonsmuligheter som virkeliggjøres i innfallet. Dette realiserer ordenes nye betydningspotensial, gir språket skapende muligheter

og litteraturen erkjennelsespotensiale. "Den sproglige fantasi som digteren er begavet med, er åbenhed for sprogets variationsmuligheder. Digteren lader dem vinde indpas, han lader dem komme til deres indfall," sa Løgstrup (1984, s.111).

Braatøy: språk – betydningsvariasjon og presisjon

Språklige fordommer

Vi er avhengig av språklige overleveringer for å snakke og tenke, men "... i det man lærer å snakke tilegner man seg samtidig en del fordommer som er bygget inn i sproget "skrev Braatøy (1947, s.16). Medisinsk vitenskap er blitt trekken- de med hva Braatøy betegnet som språklige fordommer som skiller mellom ånd og legeme, og mellom objektive sykdomstegn og subjektive uttrykk for sykdom. Slike fordommer gjør det vanskelig å forstå nervøse fenomener og den enkelte pasients særlige opplevelser. For å overkomme dem må abstraksjonsevnen bremses av sans for det umiddelbare, når en i praktisk arbeid tar og føler på pasientene, og lytter til deres personlige snakkemåte i uttrykk, pust og ord. Braatøy mente, at forskningen som overser holdningsaspektet av affektene, ikke fremmer et språk til å beskrive og forstå følelsesmessige reaksjo- ner. Visdom er ikke det samme som kunnskap, og hverdagsspråket inneholder mer visdom enn anatomiske lærebøker, hevdet han.

De store diktere har alltid ytt motstand mot medisinerens abstrahering av ord fra liv, ifølge Braatøy. Ibsen evnet å anskueliggjøre biologisk-psykologisk dobbelthet i tilværelsen da han lot Osvald uttrykke følgende om sin far: "Jeg husker ikke andet om ham, end at han en gang fik meg til aa kaste op." For Osvald var ordet "far" blitt entydig med kvalme (Braatøy 1947, s.469). Medisi- nens abstrahering av ord fra liv gjør det vanskelig å forstå lidenskap og lidelser, mens kunsten derimot kan vise oss dette, mente Braatøy

Dobbeltbetydning og meningsvariasjon

Braatøy viste til mange ulike språklige dobbeltbetydninger. Uttrykk som hold- ning og holdninger; å bevege og å være beveget; ånd, ånde og utånde rommer alle både anatomisk og psykologisk betydning. Å bite tennene sammen, knyt- te nevene, rette seg i ryggen, eller stå på egne ben er både muskulær aktivitet og uttrykk for innstilling på samme tid. Hykleri er eksempel på en dobbelt- holdning som uttrykker motstridende intensjoner, jeg vil og vil ikke på samme tid. Et fenomen kan komme til uttrykk med motsatt fortegn fordi holdningen er forskjellig. Motstand mot å arbeide betyr å gi etter for den som har en doven

holdning, mens med oversamvittighetsfull holdning vil motstanden strupes for å stå på. Angst innebærer at den feige gir etter, med en lojalt forpliktet holdning derimot strupes angsten. Et fenomen kan også romme et fysiologisk jeg-perspektiv og et sosialt perspektiv. Det er forskjell på om *Jeg er sinna* og *du er irriterende*. Slike nyanser er viktige for å forstå nervøse lidelser, og behandling krever derfor “en biografi som er så detaljert at situasjonens dobbeltmening for vedkommende individ kommer frem” (1947, s. 313), skrev Braatøy.

Individets personlige snakkemåte uttrykker den enkeltes unike erfaringer knyttet til ulike situasjoner, derfor har ord betydningsvariasjon, mente Braatøy. Han eksemplifiserer dette med skredderen og snekkeren som var fortrolig med ordet “bord” på ulikt vis. Skredderen, som satt på bordet og jobbet, var fortrolig med bordet gjennom rumpen, mens snekkeren kjente bordet gjennom sitt arbeid med hammeren, og var fortrolig med det gjennom hånden. Braatøy pekte altså på at meningen kommer fra erfaringene personen har knyttet til ordet. Vi kan også orientere oss etter forskjellige sanseintrykk, for eksempel kan en fargeblind orientere seg så godt at man ikke merker hans fargeblindhet, ved at han støtter seg til variasjon i lysintensitet. Grønn og rød vil ha en annen sanseerfaring for den som ikke er fargeblind. Lignende forhold gjør seg gjeldende i utallige avskygninger i forhold til språklig kommunikasjon, mente Braatøy. Betydningsvariasjon er normalt, derfor kan vi lett misforstå hverandre. Det er imidlertid ikke nødvendig å forstå nøyaktig det samme ved et ord, “a working agreement” er vanligvis tilstrekkelig (1947, s.484).

Ved nervøse tilstander erfarte Braatøy at enkelte ords meningsinnhold hadde låst seg fast så personens reaksjonsmuligheter ble begrenset. Å gå alene på gaten, kan for eksempel ha så forskjellig betydning som å skynde seg til jobb, endelig være på vei hjem fra jobb, en spasertur på byen etc. For en nervøs pasient kan det å gå alene på gaten være låst fast i en bestemt mening som utløser angst. Skjønnlitteraturen evner i mye større grad enn vitenskapelige rapporter å uttrykke og å få frem det mangetydige ved livet. Braatøy refererte derfor mye til slike kilder.

Uttrykksnyanser

Braatøy skildret menneskeorganismens ømfintlighet ved å sammenligne det med rådyrets varhet. Han mente at mennesket ofte organiserer seg på to plan. Det sosialiserte individet “snakker og svarer ‘som andre folk’, men under dette befinner det seg ofte et dirrende dyr klar til å legge på sprang med muskulatur, åndedrag og tarmen i spenning,” (Braatøy 1952, s. 184). Det krever ekstra sanselig tilstedeværelse i observasjonen for å høre pasientens to stemmer. Pasien-

ten kan forsikre: “Jeg er ikke redd”. Under dette kan engstelsens spenning dirre, selv om pasienten ikke kjenner det selv. Den som ser skuldrenes holdning og hører pusten vet allikevel om vedkommende er ansent, mente Braatøy. Evnen til å se dette, er en forutsetning for å lykkes i behandling. Det er lett å øke redsel og spenning, hvis en ikke hører på et dobbelt plan og klarer å skape opplevelsen av at en vil den andre vel. Da risikerer vi at “dyret legger på sprang”, selv om pasienten blir sittende.

Når pasienten slipper på tilbakeholdelse, kan frigjøring av respirasjon utløse sukk og stønn og noen ganger affektutladning. Dette utløser videre det Braatøy med referanse til nevrofysiologien kalte “vokalisering”, som kan ta form av ord. “Påvirker man holdningen, så påvirker man respirasjonen. Påvirkes respirasjonen, så utløser man affekter og vokalisering’. Påvirker og utløser man vokalisering, så utløser man ord og verbale opplysninger” (Braatøy 1948, s. 50).

Braatøy kritiserte en praksis der behandling ble bestemt på grunnlag av journalnotat foretatt av en annen person, for beslutningene ble da tatt uten kjennskap til pasientens eget nyanserende uttrykk. Det pasienten sier har både innhold og form og kommer til uttrykk gjennom valg av ord og i måten noe blir uttrykt på, mente Braatøy. Et deskriptivt språk gir dessuten bedre bakgrunn for å forstå holdningsmuskulaturens oppgaver enn muskulaturens utspring og feste, hevdet han. Nervøse lidelser er resultat av livserfaringer som er særegne for det enkelte individ, og behandling fordrer derfor et nyanserende, rikt og presist språk. Ved å spørre pasienten og lytte til nyansene gjennom valg av ord, tone, pust og bevegelse gir dette en rikere informasjon enn noen anatomi, fysiologi eller annen generaliserende kunnskap, var Braatøys klare budskap.

Drøfting

På hvert sitt vis pekte Løgstrup og Braatøy på begrensninger ved vitenskapelig språk. Løgstrup mente at entydighet gjennom kategorier og definisjoner hindrer at mangetydigheter kan presiseres. Braatøy hevdet at medisin abstraherer liv fra språket ved at alle sanselige sider ved livet skjæres vekk for å gjøre uttrykket entydig og kirurgisk presist. Med dagligspråket kan vi komme livet på sanset hold, sa Løgstrup. For Braatøy var det viktig å følge pasientens personlige språk. Braatøy kalte dette hverdagsspråket, og med det forstår vi det Løgstrup tenkte på som dagligspråket. Begge anerkjente dette som kilde til å forstå livets mangetydighet, og de viste til skjønnlitteraturen som viktig kilde til å få innsikt i menneskenes livsvilkår.

Vi forstår tingene gjennom vår omgang med dem, sa Løgstrup og viste til Lipps. Vi vet hva en vei er fordi vi kan gå. Parallelt illustrerte Braatøy ordenes betydningsvariasjon med snekkeren og skredderen sitt forhold til ordet bord som strengt tatt har ulik forståelse av ordet bord ut fra sin omgang med det. Løgstrup mente at et ord kan ha en vifte av betydninger. Braatøy erfarte at betydningen av et ord eller uttrykk kunne være entydig låst fast til det som skaper angst, for enkelte pasienter. Med Løgstrup kunne vi si at betydningsviften da hadde klappet sammen. Braatøy viste også til hverdagsspråkets mange dobbeltbetydninger. Et uttrykk kan for eksempel beskrive både biologiske og følelsesmessige betydninger på samme tid, eller sosiale og fysiologiske perspektiv, men også motstridende innstillinger. Når Braatøy la vekt på å forstå slike dobbeltheter i pasientens situasjon, kan dette tolkes i lys av det Løgstrup kalte distinksjoner. Løgstrup dro vekslers på språkskatten for å klargjøre ulikeheter og få fra hverandre det som hadde klumpet seg sammen. Med dagligspråkets nyanserikdom kan selv menneskenes kompliserte følelsesliv la seg tyde, mente Løgstrup. For å følge og tyde pasientens språk, slik Braatøy gjorde, er vi avhengig av språkets flertydighet slik det ifølge Løgstrup er oppbevart i språkskatten.

Løgstrups betydningsvifte kan illustrere Braatøys forståelse av holdning og bevegelse som flertydige fenomen. Holdning har en betydningsvifte som viser til en måte å holde kroppen på, følelsesmessig innstilling og kulturelle normer og middelbar pregning. Bevegelse rommer muskulær aktivitet, følelsesmessig bevegelse, men også umiddelbare spontane reaksjoner¹¹.

Løgstrup la vekt på at språket er ekspressivt før det er semantisk. Dets lydlige og legemlige skikkelse understøtter det ekspressive i talen. Braatøy beskrev hvordan nervøse pasienter holder tilbake umiddelbare uttrykk, derfor må en behandler fornemme det uutalte og dobbelte i pasientens stemme. Når følelser låses fast sånn at de blir ubevisste for pasienten selv er det ikke alltid slik at ordens semantiske betydning og det ekspressive stemmer overens. Den tapre pasienten sier "jeg er ikke redd", men pust og kroppsholdning uttrykker tvert imot at organismen er i hjelpenn for å holde redselen i ro. Det ekspressive kommer ofte til uttrykk når muskulær tilbakeholdelse slipper og pusten frigjøres. Når sukk, stønn, bevegelse, affektutladning, ord og betroelser utløses spontant, kan pasienten bli tydeligere både for seg selv og andre. Slik vi tolker Braatøy vil det "å få hånd i hanke" si at pasienten finner en holdning som gir rom til egne reaksjoner. Da kan også språklig selvforståelse uttrykkes med ord som understøttes av det ekspressive. Selv om det grunnleggende er slik at det ekspressive understøtter ordenes betydning, viste Braatøy at det er mange situasjoner i livet der dette kan forskyve seg. Både Løgstrup og Braatøy forbandt

det ekspressive med pust, lyd og uttrykksbevegelser. Løgstrup utdyper det lydlike mer enn Braatøy, som på sin side særlig fremhevet holdning, bevegelse og pust.

Lydgeberder som sukk og stønn er rent ekspressive uttrykk, men når vi er sammen med andre, begynner de å tale, skrev Løgstrup, og situasjonen hjelper oss til å forstå. Å gi slipp på tilbakeholdelse innebærer å slippe ut lyd, det er befriende, og derfor oppfordres pasienter til å gi lyd fra seg i psykomotorisk fysioterapi. Dersom det ekspressive fortsatt holdes tilbake og lyd primært uttrykkes som svar på terapeutens oppfordring, vil virkningen, som først og fremst er forbundet med spontant å slippe pusten til, utebli. Å skille mellom ekspressive sukk og sukk som kommuniserer uten å gi slipp på det ekspressive innebærer å nansere lydlig klang og tone og pustens bevegelse, men også evne til å forstå situasjonen. Terapeutens holdning, differensierte forståelse av lydgester og måte å oppfordre pasienten til å uttrykke seg vil være bestemmende for virkningen.

Dagligspråket er skjønnets innfallsrike språk. Det tar vare på åpenhet og kreativitet og gir litteraturen erkjennelsespotensial, mente Løgstrup. Braatøy hadde også tillit til det skjønnlitterære språket. I det kunne kroppslig-emosjonelle sider ved livet komme til uttrykk. Når angstpasienten har låst seg fast i entydig forståelse og tilsynelatende selvmotsigelser, vil definisjoner og kategorier komme til kort. Et språk som gir rom for innfall kan derimot åpne opp for nye betydninger. Braatøy avviste behandling etter standardiserte normer og abstrakte regler, fordi det dreier seg om kompliserte situasjoner og uendelig varierte tilstander. I slike situasjoner er vi henvist til å utvise skjønn. Med dagligspråkets hjelp kan vi forsøke å klargjøre det vi ser, hører og fornemmer av pasientens egenbevegelse, og å tyde de differensierte opplysningene som kommer til uttrykk i pasientens pust, lyd og valg av ord. Da må vi, som Løgstrup presiserte, verne om språkskatten, der ordenes potensielle betydninger ligger oppbevart. Vi må ta oss i vare så ikke språket okkuperes av definisjoner og entydige begreper, men vi må også være på vakt overfor kulturelt overleverte fordommer som hindrer forståelse.

Avslutning

I dette essayet har vi undersøkt Braatøys tanker om språket i lys av Løgstrups sansefilosofiske utlegning av tale. Den profesjonelle samtalen i Braatøys kroppslig baserte tilnærming til pasientenes tilstander kan belyses som tydning. En behandler tyder pasientens uttrykk, og ikke minst skaper rom for pasientens tydning av seg selv. Tydning, til forskjell fra logiske slutninger og fortolkning,

fremhever språkets åpenhet til sanselige inntrykk. Dette er en språklig åpenhet som gjør det mulig å få nye erkjennelser gjennom kroppslig omstilling, ved å finne ord og språklige uttrykk til det som holder tilbake og det som beveger, eller det som bærer og det som frigjør. Som analog gjenkjennelse kan tydning bidra til at nye kroppslige erfaringer kan åpne pasienten for ny forståelse av seg selv utover den kroppslige erfaringen. Da kan det å få god kroppslig balanse gi følelsen av å få fotfeste i livet, og tydning knyttes til eksistensfullbyrdelse.

Et slikt tydningsarbeid forutsetter en holdning som gir rom for det fremmede i den andre, og fordrer et språk som er åpent nok til at den enkelte pasient kan finne uttrykk til sine særegne erfaringer. Det krever språklige nyanser som går langt utover diagnoser, definisjoner og kategorier. Dagligspråket vil ha større muligheter i et slikt arbeid, fordi det drar vekslers på språkskatten, dvs. at ordenes uendelige betydningsmuligheter kan bli entydige, nyanserte og spesifikke i den enkelte pasients sammenheng. Den profesjonelle samtalen innebærer å følge den enkelte pasients snakkemåte når ordenes spesielle betydning kommer frem i pasientens særegne uttrykk og spesielle historie. Å utvikle et godt fagspråk vil i denne sammenhengen si åpent å tyde pasientens komplekse kroppslige og lydlige uttrykk og evne til å forstå ordenes betydningsmuligheter i lys av pasientens spesielle historie.

Takk til Fond for etter- og videreutdanning for fysioterapeuter som har gjort dette essayet mulig ved å tildele førsteforfatter fagutviklingsstipend.

Noter

- 1 Den norske psykiateren Trygve Braatøy (1904 -1953) fikk sin psykoanalytiske trening i Berlin 1931-32. Han regnes som en av de mest markante legene i Norge i forrige århundre og anses som en av foregangsmennene for et humanistisk helhetssyn i medisinen (Vollset, Meland & Nessa 2004). Braatøy var en aktiv samfunnsdebattant og engasjerte seg i faglige og sosialpolitiske spørsmål, men var også svært kulturelt og skjønnlitterært interessert. I løpet av sitt korte liv publiserte han en rekke bøker, essaysamlinger og artikler. Mer historikk finnes blant annet i Svilands hovedfagsoppgave (2005).
- 2 Knud Eiler Løgstrup (1905-1981) var en dansk teolog med særlig interesse for filosofi. Han insisterte på at filosofi må begrunnes ut fra seg selv. Hans filosofiske tenkning, slik vi leser han, kan derfor leses som fenomenologisk livsfilosofi, uten å forholde seg til et teologisk perspektiv. Løgstrup var inspirert av fenomenologien

gjennom den tyske biolog, medisiner og filosof Hans Lipps som hadde vært elev av Edmund Husserl. Han var sterkt påvirket av Grundtvig, men også av Martin Heidegger og Søren Kierkegaard, selv om han tok oppgjør med disse to. Jakob Knudsens og Ludvig Feilbergs livsfilosofi har også vært av betydning for Løgstrups tenkning (Birkelund 2002).

- 3 Aadel Bülow-Hansen (1906-2001) var en høyt ansett norsk fysioterapeut. Hun var blant de første som var opptatt av respirasjonens betydning for behandling av muskulære spenningstilstander. Sammen med Trygve Braatøy grunnla hun den psykomotoriske fysioterapi. For dette arbeidet ble hun utpekt til ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden og æresmedlem av Norske Fysioterapeuters Forening. (http://www.snl.no/.nbl_biografi/Aadel_B%C3%BClow-Hansen/utdypning)
- 4 NPMF er en norsk behandlingstilnærming for muskelskjelettlidelser, psykosomatiske og lettere psykiske lidelser. Kombinert med psykoterapi behandles også tyngre og mer omfattende psykiske lidelser. Anspenhet og kroppslige smerter og plager ses i sammenheng med følelsesmessige konflikter og livets belastninger. I et samarbeid som startet i 1947 utviklet Braatøy og Bülow-Hansen denne metoden. Etter Braatøys død i 1953 ble dette arbeidet videreført av Bülow-Hansen og de norske fysioterapeutene rundt henne, gjennom mester – svenn modell. I 1994 ble dette en offentlig videreutdanning ved norske høyskoler, og fra 2010 planlegges masterstudie ved Universitet i Tromsø. NPMF praktiseres også til en viss grad i Danmark og Sverige som resultat av kurs holdt av Berit Bunkan. Samarbeidet mellom Braatøy og Bülow-Hansen førte også til andre retninger. Lillemor Johnsen som flyttet til Danmark utviklet Integrert respirasjonsterapi. Hun kombinerte psykoanalytisk drømme- og assosiasjonsmateriale med kroppsstimulering. Gerda Boyesen var psykolog, fysioterapeut og elev av Bülow-Hansen. Hun var orientert mot Wilhelm Reichs teorier om bioenergi (Bunkan, Thornquist & Radøy 1982) og flyttet til England. Kirsti Monsen videreførte NPMF til en behandling med særlig vekt på affektbevissthet og selvpsykologi. Denne tilnærmingen kalles Psykodynamisk kroppsterapi (Monsen 1989) og har sitt eget utdanningsopplegg ved Karolinska Institutet i Sverige som kalles Sjukgymnastisk rehabilitering vid psykisk och psykosomatisk ohälsa.
- 5 Første essay omholdning og bevegelse som forenende motsetninger (Sviland, Martinsen & Råheim 2007). I andre essay skrev vi om bevegelse, sansning og forståelse (Sviland, Råheim & Martinsen 2009)
- 6 I denne hovedfagsoppgaven ble tre sentrale tekster av Braatøy (1947, 1948 & 1952) analysert ved hjelp av metoder hentet fra kildegranskning. Metodologisk inspirert av Ricoeurs hermeneutiske forståelse av tekstfortolkning (10,14,15) ble Braatøys tekster analysert i lys av Løgstrups filosofi.
- 7 Sansens stemthet og emosjoner er mer utdypet i et tidligere essay i Matrix (Sviland, Råheim & Martinsen, 2009)
- 8 Se for øvrig: Hvis ikke kropp og psyke – hva da? Holdning og bevegelse i selvutfoldelse og tilbakeholdelse. (Sviland, Martinsen & Råheim 2007) Her drøftes holdning og bevegelse som mangetydige og forenende motsetninger.
- 9 I vårt første essay (Sviland, Martinsen & Råheim 2007) analyserte vi Braatøys tekster i lys av Løgstrups tanker om forenende motsetninger. Med forankring i muskulær aktivitet fremsto holdning og bevegelse da som flertydige fenomener som i dynamisk samspill og i sammenflettede betydninger inngår i ulike funksjoner. Fysisk aktivitet utføres i samspillet mellom kroppsholdning og bevegelse, og følelsene reguleres i samspillet mellom attityde og affekt. Samtidig er holdning uttrykk for normenes

sosiale og kulturelle pregning som er med å forme individets spontane bevegelser. Dette komplekse samspillet regulerer individets forhold til seg selv og andre i utførelse og tilbakeholdelse. Dersom forholdet mellom holdning og bevegelse forskyves og blir uforenelige motsetninger, kan individet komme i konflikt med seg selv, med påfølgende overbelastning og eventuell sykdom.

- 10 Forholdet mellom bevegelse, tenkning og språk utdyper Braatøy særlig i kapittel 11 i *De nervøse sinn*.
- 11 Første essay (Sviland, Martinsen & Råheim 2007)

Litteratur

- Andersen, Svein (2002). Hans Lipps. I Birkeland, Regner (red.), *Eksistens og livsfilosofi*. (217-231) København: Munksgaard Danmark A/S.
- Birkeland, Regner (red.) (2002). *Eksistens og livsfilosofi*. (217-231) København: Munksgaard Danmark A/S.
- Braatøy, Trygve (1947, 1979). *De nervøse sinn*. Første utgave. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Braatøy, Trygve (1948). Psykologi contra anatomi ved sykegymnastisk behandling av armnevrose o.l. Bevegelse, affekt og holdning. *Nordisk Medicin*, 39: 923-30 & *Respirasjon, affekt og ord*. *Nordisk Medicin*, 38: 971-6. I Bunkan B. H., Radøy L. & Thornquist E. (red.) (1982) *Psykomotorisk behandling*. Festskrift for Adel Bülow-Hansen. Oslo: Universitetsforlaget.
- Braatøy, Trygve (1952). *Pasienten og lægen*. Med fragmenter av en polemisk selvbiografi. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Bunkan Berit Heir, Thornquist, Eline, & Radøy Lise (1982). *Psykomotorisk behandling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Cristoffersen, Svein Aage (2000). Tillit og konvensjon i K.E. Løgstrups etikk. I: *Sosiologi i dag*, årgang 30, nr3/2000 (49-66)
- Fogelsrud, Gunn (2006). *Hva er kropp*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fog Jette (2004). *Med samtalen som utgangspunkt*. København: Akademisk forlag.
- Gretland, Anne (2007). *Den relasjonelle kroppen*. Fysioterapi i psykisk helsearbeid. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hansen, Karstein M. (1996). *Skapelse og kritikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ianssen, Berir (red) (1997). *Bevegelse, liv og forandring*. I Aadel Bülow Hansens spor. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.
- Jensen, Ole (2007). *Historien om K.E. Løgstrup*. Fredriksberg: Anis.
- Løgstrup, Knud Eiler (1956, 2000). *Den etiske fordring*. J. W. Cappelens Forlag, Norge.
- Løgstrup, Knud Eiler (1968). *Opgør med Kierkegaard*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk forlag AS, Copenhagen.
- Løgstrup, Knud Eiler (1976). *Vidde og prægnsans*. Sprogfilosofiske betragtninger. *Metafysikk I*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk forlag AS, Copenhagen.
- Løgstrup, Knud Eiler (1976a, 1995). *Skabelse og tilintetgørelse*. Religionsfilosofiske betragtninger. *Metafysikk IV*. Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, Nordisk forlag AS.
- Løgstrup, Knud Eiler (1983). *Kunst og erkjennelse*. *Metafysikk II*. Kunstfilosofiske betragtninger. Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, Nordisk forlag AS.
- Løgstrup, Knud Eiler (1983a). *System og symbol*. Essays. Copenhagen: Gyldendal Boghandel, Nordisk forlag AS.

- Løgstrup, Knud Eiler (1984). Ophav og omgivelse. Betragtninger over historie og natur. Metafysikk III. Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, Nordisk forlag AS.
- Løgstrup, Knud Eiler (1987). Solidaritet og Kærlighed. Copenhagen: Gyldendal Boghandel, Nordisk forlag AS.
- Martinsen, Kari (2005). Samtale, skjønnnet og evidensen. Oslo. Akribe.
- Martinsen, Kari (2005a). Sårbarhet og omveiene. Løgstrup og sykepleien. I: Bugge, David, Böwadt, Pia Rosa & Sørensen. Peter Aaboe (red.) øgstups mange ansigter. København: Forlaget ANIS.
- Martinsen, Kari (2007). Angår du meg? Etisk fordring og disiplinert godhet. I: Alvsvåg, Herdis & Førland, Oddvar (red.) Engasjement og læring. Oslo: Akribe.
- Monsen, Kirsti (1989). Psykodynamisk Kropsterapi. Tano AS.
- Ricouer, Paul (1999). Eksistens og hermeneutikk. Oslo: Aschehoug & Co.
- Steinsholt, Kjetil (1997). Refleksjon og ettertanke. Trondheim: Tapir forlag.
- Sviland, Randi (2005). Om å komme til seg selv gjennom sansing, bevegelse og forståelse. En hermeneutisk analyse av tekster av Trygve Braatøy i lys av Løgstrups sansefilosofi. (Hovedfagsoppgave i fysioterapi) Universitetet i Bergen: Bergen.
- Sviland Randi, Martinsen Kari, & Råheim, Målfrid (2007). Hvis ikke kropp og psyke – hva da? Holdning og bevegelse i selvtutfoldelse og tilbakeholdelse. Fysioterapeuten 12: 23-28.
- Sviland Randi, Martinsen, Kari & Råheim Målfrid (2009). Å komme til seg selv – i bevegelse, sansning og forståelse. Matrix; 2, 257-275.
- Thornquist, Eline (2003). Vitenskapsfilosofi og vitenskapsteori for helsefag. Bergen: Fagbokforlaget.
- Vollsett, Per, Meland, Eivind & Nessa, John (2004). Trygve Braatøy – en nekrolog 50 år etter. I: *Tidsskrift for Norsk Lægeforening* nr.13-14, 2004;124:1809-11.
- Øien, Aud Marie, Iversen, Synnøve, & Stensland, Per (2007). Narratives of embodied experiences. Therapy processes in Norwegian psychomotor physiotherapy. *Advances in Physiotherapy*. 9: 31-39.

Abstract

Randi Sviland, Målfrid Råheim och Kari Martinsen: *Language – expressions of impressions.*

In this essay Braatøy's thoughts on language are analyzed in the light of Løgstrup's perspective on language in his philosophy of sensation. Løgstrup worked with distinctions i.e. to show the difference, which is to describe differences in what appears to be the same. Braatøy tried, in theory and practice, to overcome prejudice keeping apart what belongs together, like body and psyche, and to clarify ambiguous meaning in the language, which has been interwoven, but needs to be kept apart. In separate ways they both pointed at limitations in unambiguous language full of definitions, and the possibilities of everyday language rich in nuances. In the physically oriented treatment Braatøy described language especially appear in the meaning of clarifying impressions, rooted in sensation and rich in a wide variety of meaning.

Key word: Braatøy, Løgstrup, language, impression, expression, clarification, the zone untouchability